

ЕМИГРАНТСКА ПЕРИОДИКА СРБА У ЈУЖНОЈ АФРИЦИ ОД 1945. ДО 1968. ГОДИНЕ¹

Немања Андријашевић*
Институт
за православно богословље
Универзитета
„Лудвиг Максимилијан“
Минхен, Савезна
Република Немачка

Апстракт: После Друге светске рата у Јужну Африку се доселио један број политичких емиграната српске националности. Они су основали „Удружење бораца Краљевске југословенске војске ‘Дража Михаиловић’“ и заочели издавање часописа Билтен, касније преименованог у Развијор. Активности су им најчешће биле инспириране антикомунизмом. У раду је реконструисан настаanak емигрантске периодике у Јужној Африци од 1945. до 1968. године. Приказане су актуелне теме, које су заокупљале пажњу тамошњих емиграната.

Кључне речи: Наша стварност, Развијор, „Удружење бораца Краљевске југословенске војске ‘Дража Михаиловић’“, Јоханезбург, расејање.

Уводна разматрања

На простору Африке до почетка Другог светског рата није живео велики број Срба (Сйомен књижа парохије Св. Сава у Јоханезбургу 1998: 7-9; Вејиновић 1999; Калабић 2011; Божовић 2013). „Колонија се у првим ратним годинама знатно увећала, јер је Јужна Африка представљала привремену и успутну станицу избеглица“ (Божовић 2013: 147).² Поједини официри, који су службовали на овом простору током Другог светског рата, након завршетка ратних дејстава нису желе-

* nemanja.andrijasevic@gmail.com.

¹ Чланак је настао као резултат истраживања емигрантске периодике. Аутор је самостално финансирао истраживање.

² Ивана Божовић наводи, позивајући се на податке из Архива Југославије, да је у Јоханезбургу било око 1.800 Југословена, од тога укупно 54 лица српске националности.

ли повратак у Југославију, због промене власти. Потом су се у Јужној Африци населили и политички емигранти.

Одлика највећег броја Срба у егзилу на овом простору био је антикомунизам и жеља за борбом против поретка који је у потпуности завладао у Југославији 1945. Они су основали „Удружење бораца Краљевске југословенске војске ‘Дража Михаиловић’“ (у даљем тексту: УБКЈВ ‘Дража Михаиловић’)³, на састанку одржаном 7. децембра 1949. године (Архив СПЦ у Јоханезбургу; Архив породице Бабић у Јоханезбургу, Фонд: „UDRUŽENJE BORACA Kr. J. V. ‘DRAŽA MIHAILOVIĆ’. SPISAK ČLANOVA I NAPLAĆENE ČLANARINE“). Оснивачкој Скупштини присуствовала је 21 особа.⁴ Тада је предложено да се оснује и једно додатно удружење свих Срба у Јужној Африци (*Српска слоја* 13, аноним 1974: 37).⁵ Убрзо је покренуто издавање листова и часописа, у којима су преовладале националне и верске теме (*Српска слоја* 13, аноним 1974: 36–39; Калабић 2001: 131).⁶ У чланку „Političko-propagandno delovanje jugoslovenske političke emigracije na Zapadu 1945–1985“, аутор Срђан Цветковић навео је следеће: „U Južnoj Africi postojala su dva projugoslovenska časopisa: *Male novine*, dvomesečni list, uređivao Ratko Radica, brat Bogdana Radice, iza kojeg je stajao Đ. Simović, bivši jugoslovenski počasni konzul, projugoslovenskih i mačekovih pozicija; u drugoj polovini 50-ih pokrenut je časopis *Naša stvarnost*, koji je zastupao ideje Dragoljuba Jovanovića, lidera zemljoradničke levice“ (Cvetković 2009: 62).

У раду ћемо приказати резултате истраживања у Јужноафричкој Републици: у Државном архиву у Преторији, Градској библиотеци у Јоханезбургу, Архиву Српске Православне Цркве Црквене општине у Јоханезбургу (у даљем тексту: АСПЦЈ), Библиотеци СПЦ у Јоханезбургу, и приватном архиву породице Бабић у Јоханезбургу – почившег мајора

³ У Архиву овог Удружења, који нам је на коришћење уступио Константин Бабић, налази се неколико свезака, регистара и фасцикли. У питању су Фондови: „UDRUŽENJE BORACA Kr. J. V. ‘DRAŽA MIHAILOVIĆ’. SPISAK ČLANOVA I NAPLAĆENE ČLANARINE“; Удружење бораца Краљевске југословенске војске Дража Михаиловић, регистри насловљени „I“, „II“, „III“; регистар именован „до 30. дец. 1981“.

⁴ У свесци „UDRUŽENJE BORACA...“ наводи се да је у 1949. години било регистровано 27 чланова, а већ 1950. године 45 чланова УБКЈВ ‘Дража Михаиловић’.

⁵ У чланку објављеном 1974. године констатовано је да до оснивања удружења Срба, које не би имало неко политичко или идеолошко обележје већ би било основно удружење приступачно свим Србима, ипак није дошло, ни 25 година после договора у вези са тим.

⁶ Аутор непотписаног чланка „Подаци о публикацијама у Јужној Африци“ у *Српска слоја*, 13, 36–39 је, по нашем мишљењу, Стеван Нићиџоровић. Аутор Калабић наводи 3 часописа који су у послератном периоду објављивани у Јоханезбургу. То су *Развиторац* покренут 1949. године, *Српска слоја* покренут 1965. и *Гласник ЦШО Свети Сава*, покренут 1980. У раду ће сви цитати бити пренети дословно.

Душана Бабића⁷ и његовог сина Константина Бабића (у даљем тексту: АБ). Поједине публикације емиграната настале у Јужној Африци пронашли смо и анализирали у манастиру Хиландару на Светој Гори. У библиотекама у Србији пронашли смо само неколико листова и часописа из Африке, у: Народној библиотеци Србије, Библиотеци Матице српске, Библиотеци Православног богословског факултета Универзитета у Београду и Библиотеци Српске академије наука и уметности.

У свим наведеним просторима пописали смо и истражили прилично необједињену периодику, скоро непознату у академским издањима у Србији. Са неколико личности обавили смо усмене разговоре у Јужноафричкој Републици. Њихова сведочења и изјаве, које су се првенствено тичале емигрантских прилика и околности, као и података о појединим личностима о којима смо потом саставили краће биографије, инкорпорирали смо у садржај рада. Личности које су нам пружиле податке и своје перцепције су: Константин Бабић, Вера Познановић, Ксенија Барбић, Мирјана Бијелић и Росанда Нићифоровић.

1. *Наша стварност*

Емигрантски лист *Наша стварност* покренуо је др Владислав Стакић.⁸ Штампан је у Јоханезбургу. Обележје листа је било превасходно политичког карактера. Третирана је унутрашња политика у Југославији у

⁷ Ваздухопловно-генералштабни мајор војни пилот и војни извиђач Душан К. Бабић (1906–1976) рођен је у Славонији. Завршио је Војну академију. Потом је прешао у ваздухопловство, завршивши следеће школе: пилотску, извиђачку, ноћну, и за гађање, а потом и Вишу школу Војне академије, као и ђенералштабну припрему за официре. Био је постављен за шефа Обавештајног одсека у Штабу Команде ваздухопловства. Оженио се Даницом, са којом је добио синове Константина и Предрага. Један је од главних учесника пуча 27. марта 1941. године. У Африци је формирао Краљевску југословенску Војну мисију. Краљ Петар II Карађорђевић одликовао је Душана Бабића „за показану верност и оданост у борби за слободу свога народа“ Ратним Крстом-споменице 1941–1945. Након Другог светског рата радио је за Британско ваздухопловство. Био је један од оснивача УБКЈВ 'Дража Михаиловић', вишегодишњи Председник Црквено-школске општине (ЦШО) у Јоханезбургу, и велики добротвор СПЦ у Африци.

⁸ Др Владислав Д. Стакић (1898/1899–1964) рођен је у Долову. Школовао се у Мађарској и Швајцарској, а потом је дипломирао и докторирао правне науке у Паризу. Био је адвокат у Београду. Са истомишљеницима је у међуратном периоду покренуо лист *Политички гласник*, а објавио је и књигу *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*. Пред сам почетак Другог светског рата, био је ангажован у поверљивим дипломатским пословима. Рат је провео у Швајцарској, у којој је издао књигу *Коменшари на југословенске проблеме*, на француском језику. После рата преселио се у Рим, а 1948. одселио се у Јужну Африку. Био је активан у Националној партији Јужне Африке, у којој је покренуо месечни часопис на енглеском језику, под насловом *Reality*.

међуратном периоду, са акцентом на приказивању рада политичких групација и партија. Такође, било је чланака и о спољној политици Краљевине Југославије. Ова тематика је уреднику Стакићу била и те како позната. Кнез Павле Карађорђевић⁹ послао га је три пута, као свог поверљивог изасланика, на преговоре са Италијом (Стакић 1967).¹⁰ У листу је повремено приказиван пресек стања у ФНРЈ, односно СФРЈ. Преко својих познаника у Националној партији Јужне Африке, Стакић је успевао да долази до информација о догађајима у Југославији, које је потом представљао и коментарисао. Лист *Наша стварност* је био штампан од априла 1952. године до априла 1964. године,¹¹ када је трајно престао да излази, због смрти уредника Стакића (*Српска слоја* 13, аноним 1974: 36–39).

2. Билтен и Развиор

На првој седници УБКЈВ 'Дража Михаиловић', одржаној у јануару 1950. године, Стеван Нићифоровић¹² је предложио покретање билтена, са циљем да Срби буду обавештавани о самом раду Удружења. Први примерак *Билтена* одштампан је почетком марта 1950, и био је умножен шапирографом, у 250 примерака. Издаван је двомесечно. Уредник прва три броја био је Ненад Жакула.¹³ Од четвртог броја, лист је уређивао

⁹ Кнез Павле Карађорђевић (1893–1976) био је регент Краљевине Југославије 1934–1941. Након пуча 27. марта 1941. године, био је прогнан из Југославије. Прво је боравио у Грчкој, а затим у Египту и Кенији. Током 1943. године преселио се у Јоханезбург, у коме је становао до 1952. године. Потом се одселио у Женеву, а затим и у Париз, у коме је живео до смрти.

¹⁰ Разговори су вођени крајем 1940. и почетком 1941. са министром иностраних послова Италије грофом Ђаном и Председником Владе Бенитом Мусолинијем. Садржај ових разговора, као и своје тумачење и погледе на ове преговоре, објавила је Стакићева жена Милка, три године након његове смрти, под насловом *Моји разговори са Мусолинијем. Осовинске силе и Југославија*.

¹¹ Лист *Наша стварност* нисмо пронашли ни у једној библиотеци у Јоханезбургу или Преторији, али се излагање листа помиње у *Advance*, од 17. септембра 1953. године. На другој страници у чланку „Tito's Yugoslavia is on brink of Bunkruptcy“ наведено је да је *Наша стварност* званични југословенски часопис („The official Yugoslav paper Nasa Stvarnost“) у Јужној Африци. Неименовани аутор чланка преноси статистичке податке производње у Југославији од 1949. године, и позива се на овај лист.

¹² Стеван Нићифоровић (1916–1977) био је пилот у чину ваздухопловног потпоручника. Рођен је у Рачи код Куршумлије. Завршио је Војну академију као питомац 65. класе. Након Априлског рата пребацио се у Грчку, а потом у Родезију, где је завршио специјални авијатичарски курс нове ратне тактике. Затим је пребачен у Савезничку базу у Италији. Одатле је емигрирао у Јужну Африку, у којој се оженио Недом. Добио је кћер Росанду.

¹³ Ненад Жакула (1907–1968) рођен је у Тузли. Завршио је Трговачку академију. Био је резервни поручник Краљеве гарде. Други светски рат провео је у немачком за-

Славко Којић¹⁴, који је билтену наденуо име *Развиџор* (*Српска слоја* 13, аноним 1974: 37; *Развиџор* 78, аноним 1964: 1).¹⁵ Касније је тираж повећан на 350 примерака. Након смрти Којића 1954. године, уредништво поново преузима Жакула, који овај посао води до своје смрти 1968. Према наводу Нићифоровића, часопис је престао да излази 1968. године.¹⁶

2.1. Финансирање *Развиџора*

Радмило Грђић, Председник Културно-просветног одбора Централног УБКЈВ 'Дража Михаиловић' у Америци, упутио је 6. априла 1958. године писмо Председнику УБКЈВ 'Дража Михаиловић' у Јоханезбург. Затражио је да га званично обавесте о томе да ли Повереништво које воде има позоришне секције, фолклорне групе, певачке секције, своје оркестре, радио програме, часописе или листове, као и на који начин организују културно-просветне активности. Председник УБКЈВ 'Дража Михаиловић' из Јоханезбурга у свом писму датираним 1. маја 1958. године, одговара да од свега наведеног у Јужној Африци постоји само издаваштво, наводећи следеће: „Ова Земаљска Управа посветила је нарочиту пажњу нашој штампи, те већ пуних 9 година издаје свој часопис *Развиџор*. Разумљиво је да се Земаљска Управа бори са материјалним тешкоћама, а и питање сарадника је увек велики проблем“ (АБ, Фонд: „I“). О немаштини и незавидном финансијском положају *Развиџора*, сведочи и писмо Председника УБКЈВ 'Дража Михаиловић' Ненада Жакуле од 18. маја 1964. године упућено С. Драгичевићу у Брисел. Жакула наводи: „...и сами знате са коликим се тешкоћама боримо да одржимо овај часопис у овом 'слепом цреву' света и да наш човек у Африци има прилике да прочита српско слово“ (АБ, Фонд: „II“).

У АБ пронашли смо и 3 различита циркуларна писма *Развиџора* из јуна 1963. године. Писма су била откуцана као мустра, без навођења било

робљеништву, у логору у Нирнбергу. Потом је емигрирао у Јужну Африку. Био је један од оснивача УБКЈВ 'Дража Михаиловић' као и ЦШО у Јоханезбургу.

¹⁴ Славко Којић (1898–1954) рођен је у Забрежју. Након преласка кроз Албанију, дипломирао је на правном факултету у Лиону. Потом се ангажовао у дипломатији. Био је један од блиских сарадника Министра спољних послова, а потом и Председника Владе Краљевине Југославије Бошка Јевтића. Емигрирао је у Јужну Африку. Био је први Председник УБКЈВ 'Дража Михаиловић'.

¹⁵ Нићифоровић погрешно наводи да је *Развиџор* назван тако од броја 17, јер смо прегледали бројеве 13, 14 и 15, који су већ били штампани под тим називом. Часопис је у почетку био назван *Билтен*, а од друге година штампања додељено му је име *Развиџор*, да би био „у складу са наменом једног борбеног равногорског часописа“.

¹⁶ Ми смо имали увид у бројеве часописа до 1966. године, закључно са бројем 90. Касније примерке нисмо пронашли ни у Јужноафричкој Републици, ни у манастиру Хиландару, нити у Србији. Прегледали смо укупно 66 бројева овог листа.

чијег имена и презимена, као и без записане адресе било ког примаоца. Потом је, како претпостављамо, сваком појединцу, уредништву или групи људи, било послато једно од 3 варијанте, у зависности од тога коме је писмо било упућено. У писмима се пружају подаци о *Развијору*, и подсећају се на његово излагање они који су се раније претплатили. Уредништво је на дискретан начин умољавало примаоце писама за добровољни прилог.

Прво писмо је, према нашем мишљењу, било упућено уреднику/ уредништву других емигрантских часописа по свету, са циљем да се упознају са садржајем *Развијора*, те да међусобно размењују листове које издају. Ово је урађено због следећег: „Жеља нам је да наша српска колонија буде обавештена о свима догађајима у осталим деловима света, као и о напорима српским у борби против комунизма“ (АБ, Фонд: „II“). У другом писму, за које смо закључили из његове садржине да је било послато дотадашњим претплатницима по читавом свету, подсећа се на „*Развијор* који, ево већ 14 година брани српске интересе у овом делу света“ (АБ, Фонд: „II“). Циљ писма је да примаоци потврде да ли желе да им се лист и даље шаље. У трећем писму, које је према нашој претпоставки било упућено бројним адресатима широм света, а најпре онима који нису имали директног контакта са часописом, наводе се следеће реченице: „Задатак и циљ *Развијора* је: да у овим крајевима одлучно брани српске интересе, да појачава борбу против комунизма, и да негује оне идеале за које се српски народ вековима борио и толике жртве подносио. Да би тај задатак испунио, обраћамо Вам се молбом да будете љубазни и да својим прилозима и сарадњом обогатите странице *Развијора*. Ваша сарадња биће један доказ више непријатељима Српства да су Срби увек сложни када су у питању његови интереси“ (АБ, Фонд: „II“). У име Уредништва и администрације, сва 3 писма потписао је Стеван Нићифоровић.

2.2. Опис и садржај листа *Развијор*

Поједини аутори потписивали су се својим именом и презименом, док су други користили псеудониме. До сада смо утврдили да је псеудоним „Др Л. Богустиновић“ користио др Лазо Костић.¹⁷ Што се тиче сарадње са другим часописима, уредништво *Развијора* је имало честе контакте са издавачима листа *Равнојорски борац*¹⁸ из Хановера, чији је

¹⁷ Др Лазо М. Костић (1897–1979) рођен је у Боки Которској. Студирање Правног факултета је започео у Загребу, а завршио у Београду. Дисертацију је одбранио у Франкфурту, тезом о парламентарним изборима и статистици. Успоставио је основе проучавања статистике код Срба. У емиграцији је објавио изузетно велики број радова, односно неколико десетина књига и више од 1.500 чланака.

¹⁸ *Равнојорски борац* је био емигрантски лист штампан у Немачкој, а касније и у Енглеској.

уредник био Душан Касапиновић (*Развијор* 13, 28; „Развијор Борцу“, *Развијор* 25, 3–6; „Борчева честитка“, *Развијор* 29, 9–11).

У *Развијору* се писало о бројним темама. Емиграција је са својим искушењима – разуђеним радом, лошом организованошћу и бројним поделама, била често опширније обрађивана (Алек. Перишић „Наше дужности“, *Развијор* 13, 15–18; Адам Прибићевић, „Делотворно родољубље“, *Развијор* 15, 3–5; Д. Николичић „Наша слога“, *Развијор* 53, 1–7; Д. Никић „Две емиграције“, *Развијор* 70, 4–7; Урош Станковић „Завера против неслоге“, *Развијор* 77, 4–6; Веритас „Докле овако? Запажања једног старог борца, новог емигранта“, *Развијор* 78, 3–5; М. и Д. Лазаревић „Анализа једног злочина“, *Развијор* 79, 3–8). Било је и предлога шта би требало чинити, зарад бољег организовања и функционисања заграничног Српства.

С обзиром на чињеницу да је *Развијор* био лист који је издавало УБКЈВ ‘Дража Михаиловић’, веома често била су присутна обавештења о седницама, активностима и прославама Удружења, као и обележавањима крсне славе – Светог Николе Мирликијског („Друга годишња Скупштина“, *Развијор* 13, 21–22; „Слава Удружења“, *Развијор* 19, 23–27; Мирко Рајцер „Величанствена прослава петогодишњице“, *Развијор* 30, 18–23; „Наша десетогодишњица“, *Развијор* 58, 1–2). Такође, велики број радова био је о генералу Дражи Михаиловићу и Југословенској војсци у Отаџбини (ЈВуО). Објављивана су сећања, сведочанства и коментари на улогу и борбе ЈВуО током Другог светског рата на територији Југославије, познатије као „Четнички покрет“ (Др Ранко Брашић „Конгрес у Ба“, *Развијор* 14, 10–16; Славко Којић „Равногорство и политика“, *Развијор* 17, 3–8; аноним „Равногорски Конгрес“, *Развијор* 21, 28–29; Милош Аћин Коста „Равногорска говорница: Централни национални комитет“, *Развијор* 24, 7–13; Мирко Рајцер „Сељак и Равна Гора“, *Развијор* 25, 9–13; Милош Аћин Коста „Војна доктрина Равне Горе“, *Развијор* 34, 12–15; „Чичина година“, *Развијор* 37, 1–2; Мирко Рајцер „Равногорство“, *Развијор* 46, 1–6; „Мај 1941“, *Развијор* 56, 5–7; „Година Равне Горе“, *Развијор* 64–65, 1–3; „У спомен“, *Развијор* 69, 1–2; Р. Б. „Дража и данашњи свет“, *Развијор* 69, 3–6).¹⁹

У листу су преношени и радови који су били посвећени српској историји. У неколико десетина бројева објављивани су одломци из дела *Историја српског народа* аутора Миленка Вукићевића. Кроз чланке се могу пратити и бројни догађаји СПЦ у Јоханезбургу – првенствено организација богослужбеног живота и рад свештеника („Списак чланова ЦШО“, *Развијор* 13, 23; Ненад Жакула „Добро нам дошао!“, *Развијор*

¹⁹ Неколико бројева *Развијора* били су скоро у потпуности посвећени теми ЈВуО, Равногорском покрету, а најчешће ђенералу Дражи Михаиловићу. То су бројеви: 27, 39, 45, 51, 57.

14, 24–26; Стеван Нићифоровић „Бурђевдан“, *Развијор* 15, 7–9; „Ослобођење Митрополита Јосифа“, *Развијор* 15, 17; „Пријем нашег свештеника“, *Развијор* 15, 22–29; Стеван Нићифоровић „Видовдан“, *Развијор* 21, 7–9; У. Јелић „Политичка арена комунистичког Свештеничког удружења у Југославији“, *Развијор* 88, 11–13.; Д. Петковић „Црква под комунизмом“, *Развијор* 89, 9–11). Читаоци су повремено обавештавани о контактима са расколничким владиком Дионисијем Миливојевићем у Америци. Уредништво овог листа сврстало се на страну расколника.

Важна тема била је и куповина јединственог простора за окупљање Срба, а читаоци су могли да прате актуелности о одржаним културним догађајима, предавањима и издаваштву („Наш дом – наша општа кућа“, *Развијор* 30, 28–29; „Друштвени домови“, *Развијор* 32, 23–25; „Равногорска забава“, *Развијор* 34, 29).²⁰ Повремено су преношене вести из Југославије, које су увек биле критички усмерене и према режиму и према уређењу ФНРЈ, односно СФРЈ. Често се писало о економској пропасти Југославије, прогонима оних који нису били присталице власти, а аутори су прижељкивали промену режима.

Била су пружена и сведочења појединих официра или војника, који су изнели своје опсервације о Другом светском рату, и догађајима за време његовог трајања, али и догађајима који су му претходили. Описано је одвођење официра и војника у заробљеништво 1941. године, у логор Oflag VI C у Оснабрику, у Немачкој (М. М. „Догађај из 1941“, у: *Развијор*, 56, 19–26). Ово сведочанство је забележио М. М. за кога смо установили да је Милан Месаровић.²¹

У каснијим бројевима пружани су подаци о Јужној Африци – историјском развоју, економским приликама и културним догађајима (И. Миловановић „Темељи Јужне Африке“, *Развијор* 18, 21–24; И. Миловановић „Пионири Јужне Африке“, *Развијор* 21, 20–24; К. „Светли профили: Syngman Rhee“, *Развијор* 24, 23–27; „Кругеров дан“, *Развијор* 35, 1–2). Упозоравано је и на опасност која афричком континенту прети од комунизма (И. Михаиловић „Комунизам и Јужна Африка“, *Развијор* 65, 7–12; А. Б. „Комунизам у источној Африци“, *Развијор* 67, 6–8; под насловом „Комунисти и јужна Африка“ су објављени чланци у следећим бројевима: *Развијор* 69, 7–10; *Развијор* 70, 9–12; *Развијор* 71, 5–9; *Развијор* 72, 3–6; *Развијор* 74, 5–8; *Развијор* 75, 6–10; *Развијор* 76, 3–6; *Развијор*

²⁰ У наведеним чланцима се налазе сведочанства о куповини заједничком дома, од тамошњих Срба названог „општа кућа“, под чијим кровом би се окупљали сви Срби у Јоханезбургу.

²¹ Милан Месаровић рођен је 1905. Као резервни поручник, провео је у заробљеништву 4 године, у логору у Оснабрику. Затим је 3 године радио као тумач код Енглеза. У Африку се доселио 1955. године. Написао је аутобиографију *A short history of my life and the events at the time*, која није објављена.

77, 7–10; *Развиџор* 78, 9–12; *Развиџор* 79, 13–18; *Развиџор* 81, 5–8; *Развиџор* 82, 3–6; *Развиџор* 84, 5–8; *Развиџор* 86–87, 9–13; *Развиџор* 88, 6–10; *Развиџор* 89, 4–8), а аутор ових текстова је најчешће био Иван Михаиловић.²² Важна вест је била и проглашење Јужноафричке Републике 31. маја 1961. године („Јужно афричка Република“, *Развиџор* 64–65, 5–8).

Тема пуча изведеног 27. марта 1941. године у Краљевини Југославији обрађивана је у неколико бројева (П. М. Л. „27. март“, *Развиџор* 55, 1–4; „Српски дух и мартовска поука“, *Развиџор* 67, 1–5). Сам догађај пуча је појачао већ постојећу поделу међу Србима. У Африци је ова тема и те како била присутна и због још једног разлога: поједини официри – организатори пуча, били су прекомандовани у Африку 1941. одакле су на свој начин учествовали у Другом светском рату. Одређени број њих је наставио да живи и ради на афричком континенту, након завршетка ратних дејстава.

2.3. Реакције на објављивање појединих чланака у *Развиџору*

Од броја 74 започето је саркастично писмено обраћање упућено министру унутрашњих послова ФНРЈ Александру Ранковићу.²³ Чланак је био насловљен „Невидљиво мастило“, а потписан псеудонимом „Виргилије“ (*Развиџор* 74, 15–20). Потом су радови истог потписника објављивани и у каснијим бројевима, с тим што је псеудоним модификован у „Дуле Кобучер Виргилије“ („Прогутала га помрчина“, *Развиџор* 75, 15–19; „За длаку“, *Развиџор* 77, 16–20; „Екватор блуз“, *Развиџор* 78, 21–22; „Другарски калпиш“, *Развиџор* 81, 21–22; „Афричка огњишта“, *Развиџор* 84, 18–20; „Жути жутују“, *Развиџор* 86–87, 21–24; „Титов печат“, *Развиџор* 88, 18–20; „Шаховски пион“, *Развиџор* 89, 19–22). Термин „Кобучер“ је био изведен од енглеске речи *Butcher* у значењу *месар*. Највероватније значење овог псеудонима је *комесар*.

Чланак „Невидљиво мастило“ је садржавао игру речи, а одређене именице и презимена промењени су и модификовани, са циљем погрдног одношења према личностима на које су се односиле. Помиње се југословенски конзул као „коњзул“, а Конзулат као „конЗУЛУлат“, док је придев *социјалистички* наведен као „Tsotsialist“, што на африканском

²² Иван Михаиловић (1922–2012) је првобитно ратовао у ЈВуО. Емигрирао је у Немачку. Студирао је новинарство у Паризу. Прешао је да живи у Јоханезбургу, са супругом Симон, којом се венчао у Паризу. Био је преводилац и судски тумач за енглески и српски језик. Био је ангажован у безбедносном сектору Јужне Африке, у коме је руководио специјалним јединицама као инструктор. Пред крај живота одликован је медаљом од стране Јужноафричке Републике, за заслуге у одбрани и безбедности.

²³ Александар Ранковић (1909–1983) био је један од најближих сарадника Јосипа Броза Тита, и његов венчани кум. Био је први начелник Одељења за заштиту народа (ОЗНА), касније преименованог у Службу државне безбедности. Од 1946. до 1966. обавао је дужност шефа свих полицијских служби – јавне и државне безбедности.

језику значи *криминалац*. Комунистички функционер Кардељ поменут је као „Крадељ“. У серији ових чланака, преовладавао је пежоративан призив, који је садржавао вређалачки тон и омаловажавање. Чланци су увек били „посвећени“ Александру Ранковићу, коме се неименовани аутор директно обраћао, а неколико пута му је чак изјављивао љубав.

Писање „Виргилија Дулета Кобучера“ условило је реаговање југословенског конзула А. Стамболије, који је протествовао код Министарства иностраних послова (МИП) Јужноафричке Републике, тражећи одговарајућу реакцију (Државни Архив Јужноафричке Републике у Преторији, Фонд: 72/29/1 Yugoslav: Consul. General: Johannesburg 14.12.64–18.6.68). Тада је МИП направио извештај „Aide memoire“ у коме је растумачен садржај чланка, и коришћење погрдних речи (Фонд: 72/29/1...).²⁴ Такође, овај допис набраја имена неколико особа које су међу водећим члановима организације УБКЈВ ‘Дража Михаиловић’. То су: Ненад Жакула, Крис Вујовић, Добривоје Милошевић, Ранко Бијелић, Милан Месаровић, Урош Стојаковић, Милорад Матић, Миша Боранијашевић. Потом се наводе и имена оних који су наведеним личностима помагала у застрашивању других. То су: Иван Михаиловић, Ђорђе Спужевић, И. Милановић, Омер Своринић, Анте Ходак.

У додатку извештаја „Aide memoire“²⁵ налази се и допис означен речју „secret“. Садржи 2 странице, од којих је друга рукопис, а прва откуцан садржај рукописа. У питању је попис имена, са кратким подацима о наведеним лицима, у форми информативних реченица које представљају кратак досије наведених лица. То су: Иван Михаиловић, Ђорђе Спужевић, И. Милановић, Омер Своринић, Анте Ходак, Ненад Жакула, Милан Мартиновић. У доњем десном углу је ознака 4/3/63, која се највероватније односи на датум састављана података о набројаним личностима. Већина поменутих личности објављивали су своје кратке чланке или запажања у новинама *The Star*.

Стамболија је контактирао МИП Јужноафричке Републике 18. фебруара 1963. Ово смо сазнали из дописа садржаног на 4 странице, под ознаком поверљиво („Secret“). Целокупан извештај саставио је неименовани службеник МИП-а 1. маја 1963. године. Он обавештава своје претпостављене да га је југословенски конзул у име Владе СФРЈ обавестио о неколико ствари. Прва се тиче сазнања да постоје одређени елементи у Јужној Африци који узнемиравају дипломатске представнике Југослави-

²⁴ Овај извештај и новински исечци који се налазе у прилогу, груписани су и датирају од фебруара и марта 1963. године. Настали су као реакција МИП Јужноафричке Републике на приговор из Конзулата СФРЈ, о чему ће бити речи у даљем тексту.

²⁵ Aide-Memoire је подсетник, који се по потреби користи и у дипломатским депешама. Најчешће представља кратку белешку о некоме или нечему.

је на најгрубљи могући начин, претећи оружаним нападом на Генерални конзулат СФРЈ у Јоханезбургу и запослено особље (Упореди: „There were certain elements in the Republic which publicly taunt and insult Yugo-Slavia and her representatives in the most vulgar manner, not hesitating to threaten an armed attack on the Consulat-General and members of the Consular Staff“). Цитат је из: Фонд: 72/29/1...²⁶ У другој тачки, конзул Стамболија наводи да је интензивирао рад публикације *Развијор*, заправо клеветничког памфлета који објављује УБКЈВ ‘Дража Михаиловић’.

Позив Стамболије је поново уследио 5. марта 1963. године. Тада је представник МИП-а Јужне Африке обавестио југословенског конзула да је разматрана његова жалба због увреда високих југословенских функционера изнетих у памфлету *Развијор*. Ипак, због тога није могуће предузети било какву акцију. Питање предузимања правне радње или законског реаговања против издавача *Развијора*, упућено је Министарству правде. Такође, због претњи насиљем обавештена је полиција. Ипак, службеник МИП-а Јужноафричке Републике у свом поверљивом допису закључује да није неопходно придавати превелику пажњу овим притужбама. Познато је да се у штампи Јужне Африке ова два југословенска елемената – представници власти и политички емигранти – често конфронтирају. Уосталом, садржај памфлета *Развијор* био је упућен двојици чланова Владе Југославије, али не и шефу Државе, закључено је у извештају. Нисмо пронашли даље поступање на основу реакције југословенског конзула, али смо сазнали да је Конзулат СФРЈ у Јоханезбургу затворен 26. јула 1963.

Закључак

До половине четрдесетих година XX века, у Африци су Срби били малобројни. Доласком политичких емиграната и останком појединих официра који су затражили политички азил, претходно боравећи на афричком континенту због војних задатака, њихов број се увећао. Потом су одлучили да оснују „нешто своје у туђини“. Након оснивања

²⁶ Годину и по дана пре овог позива, маршал ФНРЈ Јосип Броз Тито посетио је Африку, током званичне посете која је трајала 72 дана. Циљ посете је био обилазак неколико афричких држава које су постале самосталне. Премда је Јужноафричка Република проглашена 31. маја 1961. године, Тито приликом овог службеног пута није посетио ову државу. Требало би имати у виду да је у иностранству било претњи, а понекад и напада, на дипломатска и конзуларна представништва ФНРЈ, односно СФРЈ (Светковић 2014). Нисмо сазнали да ли су Конзулату у Јоханезбургу заиста биле упућене претње, или је у питању била предострожност Стамболије, који је у датој прилици покушао да спречи даље објављивање *Развијора*.

„Удружења бораца Краљевске југословенске војске ‘Дража Михаиловић’“, осетили су полет и извесну снагу, те су покренули свој часопис у коме су редовно обавештавали заинтересоване о својим текућим догађајима, прославама, и активностима.

Први штампани часопис био је *Билтен*, касније назван *Развиџор*. Уређивали су га бивши борци и присталице ЈВуО, свакако тврдокорни антикомунисти. Тематика личности и дела генерала Драже Михаиловића, као и Равногорског покрета, била је често и детаљно обрађивана и третирана на страницама овог гласила. Садржина бројних страница била је посвећена дешавањима Срба у Јужној Африци, те је стога овај часопис пружао хронику важних догађаја српских емиграната у Јужној Африци од 1950. до 1968. године.

Град Јоханезбург је био окосница целокупног издаваштва, односно часописа које смо представили и анализирали у раду. У овом граду Срби су успели да се организују и покрену. Поред основаног УБКЈВ ‘Дража Михаиловић’ и покренуте публицистике, купили су дом 15. марта 1954. године (АСПЦЈ). У овом простору одржавале су се прославе, предавања, школе српског језика и веронауке, игранке, забаве, као и окупљања Срба у Јужноафричкој Републици.

Све наведено указује да су упркос скромним материјалним могућностима и невеликом броју, Срби настањени у Јужној Африци неговали своје стваралаштво, и да су одолели искушењима, несугласицама и поделама. Такође, постојао је и одређен број личности који су своје библиотеке поклонили СПЦ у Јоханезбургу, примера ради породице др Владислава Стакића, Стевана Нићифоровића и Ивана Михаиловића. Сада ови легати – књиге и часописи – служе за изучавање, као и верско, културно и интелектуално узрастање Срба на афричком континенту. Коришћењем ових ризница, осветлили смо неистражену тему – писано емигрантско стваралаштво Срба у првим послератним деценијама у Јужној Африци, односно у Јоханезбургу.

Захвалност

Велику благодарност на подршци и условима за израду овог рада, исказујемо свештенику Исајлу Марковићу и његовој супрузи Наташи, Константину Бабићу, Вери Познановић, Ксенији Барбић, Мирјани Бијелић, као и Црквеној општини Српске Православне Цркве у Јоханезбургу; игуману манастира Хиландара високопреподобном Архимандриту Методију, оцу Теодосију, и хиландарским библиотекаремима оцу Милутину и Теодору Глеб Марковићу; протојереју-ставрофору др Сави Јовићу, секретару Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве; ђакону др Ненаду Идризовићу, службенику Народне библиотеке Србије.

Библиографија

Необјављени архивски извори:

- Архив Јужноафричке Републике, Преторија. Фонд: 72/29/1 Yugoslav: Consul. General: Johannesburg (14.12.64–18.6.68).
- Архив Душана и Константина – Косте Бабића, Јоханезбург. Фондови: „UDRUŽENJE BORACA Кг. J. V. ‘DRAŽA MIHAILOVIĆ’. SPISAK ČLANOVA I NAPLAĆENE ČLANARINE“; Удружење бораца Краљевске југословенске војске Дража Михаиловић, регистри насловљени „I“, „II“, „III“; регистар именован „до 30. дец. 1981“.
- Архив Душана Бабића, Јоханезбург: обавештења и поверљиви извештаји Војске Краљевине Југославије, фотографије, писма, лична документа, одликовање краља Петра II Карађорђевића, летачка књига Royal Air Force I и II.
- Архив Српске Православне Цркве, Црквена општина, Јоханезбург.
Вера Познановић, изјава добијена 9. 2. 2018.
Ксенија Барбић, изјава добијена 8. 2. 2018.
Константин – Коста Бабић, изјава добијена 7. 2. 2018.
Милан Месаровић, аутобиографија *A short history of my life and the events at the time.*
Мирјана – Мима Бијелић, изјава добијена 7. 2. 2018.
Росанда – Санди Нићићфоровић, изјава добијена 6. 2. 2018.

Штампа и периодика:

- Advance* (Johannesburg)
Архив (Београд)
Билџен (Јоханезбург)
Ваздухојловни гласник (Лондон)
Гласник Српској историјско-културној друштва Њејош (Америка)
Гласник ЦШО Свети Сава (Јоханезбург)
Југословенски гласник (Каиро)
Наша стварност (Јоханезбург)
Писмо 52. класе (Лондон)
Полијички гласник (Београд)
Равногорски борац (Хановер)
Развијор (Јоханезбург)
Reality (Johannesburg)
Српска крила (Немачка)
Српска слоја (Јоханезбург)

Српски фронти (Јоханезбург)

Токови историје (Београд)

Hereticus (Београд)

Литература:

- Божовић, И. (2013), „Југословенска колонија у Јужној Африци 1941–1945“, у: *Архив 1–2*, Београд: Архив Југославије, 147–159.
- Божовић, И. (2012), „Кнез Павле Карађорђевић у изгнанству 1941–1976“, у: *Архив 1–2*, Београд: Архив Југославије, 128–141.
- Вејиновић, С. (1999): „Срби у Африци. Јужноафричка Република“, у: *Срби у дијаспори у прошлости и садашњости*, Вејиновић, С., Нови Сад: Музеј Војводине, 154–155.
- Dimitrijević, Đ. (1974): *Generalštabni oficiri Kraljevine Jugoslavije (sa najkraćim podacima)*, London: privatno izdanje pisca.
- Ђурић, Ж., Суботић, Д. (2008): *Личности српске деснице у 20. веку*, I, Београд: Институт за политичке студије.
- Калабић, Р. (2001): *Српска емиграција (прилози за историју српског иселеништва 1830–1992)*, Београд: Радован Калабић.
- Петровић Тодосијевић, С. (2008), „‘Платнени град’ југословенских избеглица. Југословенски избеглички камп у Ел-Шату, 1944–1946.“, у: *Токови историје 3–4*, Београд: Институт за новију историју Србије, 117–140.
- Ракић, Р. (1971): „Спољни односи Српске православне цркве 1920–1970“, у: *Српска православна црква 1920–1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве.
- Спомен књига парохије Св. Сава у Јоханесбургу*, уредник Братислав Јовановић, Јоханесбург: ЦШО Св. Сава, 1998.
- Стакић, В. (1967): *Моји разговори са Мусолинијем. Осовинске силе и Југославија*, Минхен: Искра.
- Cvetković, S. (2009), „Političko-propagandno delovanje jugoslovenske političke emigracije na Zapadu 1945–1985“, у: *Hereticus*, VII, 4, Београд: Centar za unapređivanje pravnih studija, 41–68
- Cvetković, S. (2014), „Terorizam i jugoslovenska politička emigracija“, у: *Istorija 20. veka 2*, 171–197.

Примљено: 11. 4. 2018.
Одобрено: 27. 4. 2018.

SERBIAN EMIGRANT PERIODICALS IN SOUTH AFRICA FROM 1945. TO 1968.

Nemanja Andrijašević

Institute for Orthodox theology

University „Ludvig Maximilian“ – Munich

Federal Republic of Germany

Summary: After WWII, the number of Serbs in South Africa increased insignificantly. The colony had been enlarged solely by the officers of the Royal Yugoslav Army who served in this area during the war. Many of them never returned to their fatherland due to the political changes that occurred after the war in Yugoslavia. Soon political emigrants inhabited South Africa as well. The majority of Serbs that found themselves in exile there were anticommunists. They founded „Royal Yugoslav Combatants' Association „Drazha Mihailovich“ South Africa“ in 1949 and started publishing their magazine.

In this work the author represented the results of research that he had conducted in the South African Republic, in the State Archive of Pretoria, the City Library of Johannesburg, the Archive and Library of the Serbian Orthodox parish in Johannesburg and the private archives of Babic family in Johannesburg. Certain publications had been analyzed at Hilandar Monastery on Mount Athos. In the Serbian Libraries only a few editions of journals and magazines from Africa can be found. The author further enlisted and represented a pretty scattered periodicals, as yet practically unknown to Serbian academic publishing. The work also embraced the testimonies and statements encountered in Johannesburg which primarily dealt with the emigrant circumstances and conditions of living, as well as the data on certain persons whose only short biographies had been published so far.

The first magazine was „Bilten“ (The Bulletin), later renamed to „Razvigor“ and it had been published twice a month, from 1950 to 1968, its editors being Nenad Zhakula and Slavko Kojic. Certain authors signed their texts with authentic name and surname while others wrote under a pseudonym. „Nasa stvarnost“ (Our Reality) had been the second Serbian emigrant magazine, founded by Dr. Vladislav Stakic. The magazine had a political character and it addressed the internal affairs in Yugoslavia between the two World Wars.

„Razvigor“ dealt with various subjects: emigration, sessions, activities and celebrations of the Association „Drazha Mihailovich“.

It published the recollections, testimonies and various comments on the role and fight of the Yugoslav Army in the fatherland during WWII. It presented articles concerning Serbian history. „Razvigor“ contains the chronology and chronicals of numerous events organized by Serbian Orthodox Church in Johannesburg, documents about the purchase of a unique gathering place for Serbs, as well as the information about cultural events, lectures and publishing work. Occasionally it passed on news from Yugoslavia, but always in a tone of critique of the Yugoslav regime and political system. Some officers and soldiers published their testimonies and observations about WWII, shedding light on some of the events during the war, as well as on those that preceded it. South Africa was also one of the magazine`s subjects – its historical development, economic circumstances and cultural events. The magazine also warned about the eminent danger of communism for the African continent. The authors of „Razvigor“ also mentioned the military coup performed on March 27, 1941 in the Kingdom of Yugoslavia.

Edition 74 of the magazine marked the beginning of a stream of sarcastic targeted remarks about a highly ranked Yugoslav political functionary Aleksandar Rankovic. An entire series of these articles, based upon witty wordplay, were characterized by an offensive attitude towards the persons that the articles were about. All of this resulted in a reaction on the part of the Consulate of the SFRY. Even though the Ministry of Foreign Affairs of the South African Republic did address this matter, it came to a conclusion that the appeals were not of a greater importance. Nevertheless, the Consulate of SFRY was closed in Johannesburg on July 26, 1963.

„Razvigor“ faced a deficit in finance as well as the number of employees. The editorial staff struggled by sending circular letters throughout the world in view of promoting the magazine and collecting the means for its publishing, but in spite of all the efforts, the magazine stopped being published with the death of the editor in chief Mr. Zhakula.

The city of Johannesburg had been a stronghold of the entire Serbian publishing activity in South Africa. In spite of their modest financial means and their scarcity, the Serbs that inhabited South Africa nurtured their creativity and they overcame the temptations of disagreements and division. Some of them bequeathed their libraries to Serbian Orthodox Church in Johannesburg, like Dr. Vladislav Stakic, Stevan Niciforovic and Ivan Mihailovic. Today these legacies are a subject of research as well as the means of religious, cultural and intellectual enlightenment of Serbs on the African continent.

Key words: „Nasa stvarnost“ (Our reality), „Razvigor“, „Royal Yugoslav Combatants' Association „Drazha Mihailovich“ South Africa“, Johannesburg, diaspora.